

УДК 355.425.4(47)(091)"1944"

DOI 10.52928/2070-1608-2024-71-3-75-80

**БАЯВОЕ ўЗАЕМАДЗЕЯННЕ ПАРТЫЗАН БЕЛАРУСІ І СУСЕДНІХ САВЕЦКІХ РЭСПУБЛІК
НАПЯРЭДАДНІ І ПАДЧАС АПЕРАЦЫІ «БАГРАЦІЁН» (КРАСАВІК – ЛПЕНЬ 1944 г.)**

*канд. гіст. навук, дац. А.А. КРЫВАРОТ
(Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Мінск)*

Змешчана абагульненая навуковая інфармацыя аб узаемадзеянні партызан Беларусі, Расіі, Украіны, Латвіі і Літвы ў перыяд адноснай паўзы ў актыўных баявых дзеяннях на беларускім напрамку савецка-германскага фронту і падчас правядзення Чырвонай арміяй стратэгічнай наступальнай аперацыі «Баграціён». Асветлена сумесная барацьба партызан суседніх рэспублік у розных рэгіёнах Беларусі супраць буйных карных аперацый з шырокім прыцягненнем да іх правядзення нямецкіх франтавых часцей з выкарыстаннем авіяцыі і артылерыі. Паказаны ўдзел народных мсціўцаў у аперацыях супраць акупацыйных гарнізонаў на чыгуначных станцыях і ўдары партызанскіх фарміраванняў па апорных пунктах праціўніка пры выхадзе з блакіраваных карнікамі тэрыторый. Уключаны звесткі аб узгодненых дзеяннях партызанскіх атрадаў і брыгад на камунікацыях у рамках правядзення трэцяга этапу «рэйкавай вайны» і пры вызваленні ад нямецкіх войскаў населеных пунктаў рэспублікі падчас аперацыі «Баграціён».

Ключавыя словы: *атрад, блакада, брыгада, гарнізон, дыверсія, засада, карная аперацыя, партызанская зона, транспартныя камунікацыі.*

Уводзіны. У сярэдзіне красавіка 1944 г. у сувязі з неабходнасцю разгортвання падрыхтоўкі да летніх наступальных аперацый Чырвонай арміі Стаўка ВГК загадала войскам на беларускім напрамку замацавацца на тых рубяжах, якія яны ўтрымлівалі. Нягледзячы на тое, што войскам 1-га Прыбалтыйскага, Заходняга і 1-га Беларускага франтоў у студзені – першай палове красавіка 1944 г. не ўдалося ў поўнай меры выканаць пастаўлены перад імі баявыя задачы і выйсці зімой – напачатку вясны 1944 г. на рубяж Полацк – Лепель – Магілёў – р. Пціч, ворагу быў нанесены значны ўрон. Чырвонай арміяй пры актыўным удзеле партызан рэспублікі былі вызвалены цэнтр Палескай вобласці Мазыр, раённыя цэнтры Калінкавічы, Ельск, Лельчыцы, Рагачоў і сотні іншых населеных пунктаў Усходняй Беларусі, выратаваны ад гібелі і фашысцкага рабства тысячы савецкіх грамадзян [1, с. 145–146; 2, с. 137].

Мэта артыкула – на аснове аналізу навуковых і навукова-папулярных публікацый, зборнікаў дакументаў і ўспамінаў, архіўных матэрыялаў паказаць сумесную барацьбу партызан Беларусі і суседніх саюзных рэспублік супраць германскіх акупантаў у перыяд падрыхтоўкі і правядзення Чырвонай арміяй стратэгічнай наступальнай аперацыі «Баграціён».

Асноўная частка. Ва ўмовах аперацыйнай паўзы, якая наступіла на беларускім участку савецка-германскага фронту, гітлераўскае камандаванне разгарнула маштабныя карныя аперацыі супраць партызанскіх фарміраванняў, каб засцерагчы тылавыя аб'екты нямецкай групы армій «Цэнтр» (найперш, транспартныя камунікацыі) перад летнімі баямі. У наступальных аперацыях супраць партызан прымалі ўдзел не толькі ахоўныя войскі, але і армейскія часці, колькасць якіх істотна павялічылася ў сувязі з праходжаннем лініі фронту па тэрыторыі Беларусі. Найбольш буйныя карныя акцыі былі праведзены ў прыфрантавай паласе, дзе разам базіраваліся беларускія і расійскія партызанскія фарміраванні. Гітлераўскае камандаванне валодала значнай перавагай у жывой сіле і тэхніцы і таму імкнулася не толькі акружыць, але і блакіраваць месцы дыслакацыі народных мсціўцаў, каб затым ліквідаваць партызанскія фарміраванні [Беларусь ВAB, 3, с. 16, 257; 4, с. 121].

Моцны ўдар акупантаў вясной 1944 г. быў скіраваны супраць Полацка-Лепельскай зоны, якую абаранялі звыш 17 тыс. партызан пад агульным кіраўніцтвам аперацыйнай групы ЦК КП(б)Б і ЦШПР на чале з У.Е. Лабанком. Гэта вызваленая тэрыторыя яшчэ восенню 1943 г. разглядалася савецкім камандаваннем як важны плацдарм для наступальных дзеянняў Чырвонай Арміі ў заходнім напрамку. Да таго ж, паўночная частка зоны знаходзілася за 15–20 км ад буйнога чыгуначнага вузла і важнага апорнага пункта немцаў – г. Полацк, які нярэдка абстрэльваўся партызанамі. Полацка-Лепельская зона займала ўчастак 40–50 км на левым беразе Заходняй Дзвіны, што было сур'ёзнай перашкодай для замацавання немцаў на правым беразе ракі. Разам з беларускімі фарміраваннямі абарону партызанскага плацдарма трымалі 16-я Смаленская брыгада (камандзір І.Р. Шлапакоў), Смаленскі полк І.Ф. Садчыкава, сібірскія камсамольскія атрады імя С.Г. Лазо і «Сібірак» у складзе брыгады імя УЛКСМ (камандзір І.А. Куксёнак) [5, л. 75; 6, л. 250].

Германскае акупацыйнае камандаванне вельмі непакоіла, што беларускія і расійскія дыверсійныя групы сваімі рэйдамі з зоны наносілі пастаянныя ўдары па чыгуначных лініях і шашэйных дарогах. Напрыклад, чыгуначны ўчастак Полацк – Маладзечна, дзе эфектыўна дзейнічалі камсамольскія атрады імя С.Г. Лазо і «Сібірак», не функцыянаваў суткамі. Таму толькі за снежань 1943 г. – сакавік 1944 г. карнікі сем разоў спрабавалі прасунуцца ўглыб зоны, аднак партызаны не дазволілі праціўніку прарваць свае пазіцыі. Пры адбіцці карных аперацый шырока ўзаемадзейнічала з беларускімі партызанамі 16-я Смаленская партызанская брыгада, якая знаходзілася ў рэзерве камандавання зоны і перакідвалася на рубяжы абароны, дзе беларускім партызанскім фарміраванням даводзілася весці найбольш цяжкія баі з акупантамі [5, л. 75; 6, л. 164–178].

У красавіку 1944 г. акупанты распачалі татальнае наступленне на Полацка-Лепельскую зону, сабраўшы для гэтага 60-тысячную ваенную групіроўку, у тым ліку 33 тыс. чалавек ад пяці дывізій рэгулярных войск, 15 эсэсаўскіх і паліцэйскіх палкоў пры падтрымцы 137 танкаў, 2 бронепаяздоў, 235 гармат, да 70 самалётаў. Па сваіх маштабах дзеянні карнікаў нагадвалі вайсковую аперацыю. На працягу 25 дзён беларускія і расійскія партызаны адбівалі націск ворага па ўсім перыметры зоны пад бесперапыннымі бамбёжкамі з аэрадромаў Полацк, Бешанковічы, Ула, Беразіно. Асноўны ўдар наносіўся з раёна на поўнач ад Лепеля ў кірунку Ушачы. На гэтым участку трымаў абарону Смаленскі партызанскі полк, які ўзаемадзейнічаў з беларускімі брыгадамі імя В.І. Чапаева і К.Я. Варашылава. На паўночна-заходнім напрамку атакі 15-й пяхотнай дывізіі немцаў адбівалі беларускія і сібірскія атрады брыгады імя УЛКСМ. Смаленская брыгада з 16 красавіка 1944 г. па загадзе камандавання аперацыйнай групы заняла абарону паміж азёрамі Янава і Цётча і надалей узаемадзейнічала з беларускімі брыгадамі пад камандаваннем П.М. Раманава і М.А. Сакмаркіна [5, л. 75; 6, л. 250; 7, л. 55–56].

Нягледзячы на адвагу і мужнасць партызан, карнікам цаной вялікіх страт у жывой сіле і тэхніцы ўдалося звузіць лінію кругавой абароны з 230 да 20 кіламетраў, прарваць абарону ў раёне населенага пункта Камень і выйсці на подступы да Ушач. Для абароны райцэнтра былі перакінуты тры батальёны Смаленскага палка І.Ф. Садчыкава. У сувязі з тым, што ўзнікла пагроза разрыву абароны на дзве часткі, акружэння асобных партызанскіх брыгад і іх знішчэння, па распараджэнні кіраўніка аперацыйнай групы У.Е. Лабанка партызанскія фарміраванні, у тым ліку, смаленскія і сібірскія, а таксама мірныя жыхары сканцэнтраваліся ў лясным масіве нападлёку ад населенага пункта Ушачы. З улікам складанага становішча партызан і вычарпаных спосабаў і відаў дапамогі, Ваенны савет 1-га Прыбалтыйскага фронту пасля ўзгаднення з ЦК КП(б)Б і БШПР прыняў рашэнне аб неабходнасці вываду партызанскіх брыгад і насельніцтва з блакады ў напрамку Шаркаўшчыны і возера Нарач [5, л. 75; 7, л. 16; 8, л. 38–41; 9, с. 269–270].

Прарыў блакады партызанамі ажыццяўляўся некалькі разоў у перыяд з 1 па 5 мая 1944 г. 3-за вялікай канцэнтрацыі войск праціўніка брыгадам 1 мая 1944 г. не ўдалося перайсці чыгунку Полацк – Маладзечна, і таму новыя спробы былі распачаты 3 мая, калі ў заходнім напрамку на тэрыторыю Вілейскай вобласці ўдалося прарвацца 2-му батальёну Смаленскага палка І.Ф. Садчыкава і 2-му атраду 16-й Смаленскай брыгады. Баявы пародак партызанскіх фарміраванняў для пераадолення баявых парадкаў ворага ў ноч з 4 на 5 мая быў вызначаны аперацыйнай групай сумесна з нарадай камандзіраў. Рашаючую ролю ў прарыве абарончых рубяжоў праціўніка ў паўднёвым напрамку адыгралі беларускія брыгады Аляксея і імя С.М. Кароткіна ва ўзаемадзеянні з брыгадамі 16-й Смаленскай і УЛКСМ, а таксама Смаленскім палком І.Ф. Садчыкава. Гэтыя фарміраванні дзейнічалі на напрамку галоўнага ўдару паміж вёскамі Паперына – Двор Пліна [7, л. 16–17; 8, л. 38–41; 9, с. 269–270; 10, л. 597].

За захоп тэрыторыі Полацка-Лепельскай зоны акупанты заплацілі дарагую цану. Па дадзеных БШПР беларускія і расійскія партызаны забілі і паранілі да 20 тыс. салдат, падбілі і спалілі дзясяткі танкаў, 111 аўтамашын, сем бронемашын, знішчылі два самалёты і 22 гарматы. Так, полк І.Ф. Садчыкава забіў і параніў 3016 гітлераўцаў, падбіў 9 танкаў, 2 бронемашыны, 1 самалёт. На баявым рахунку 16-й Смаленскай брыгады каля 1700 знішчаных карнікаў, 4 падбітыя танкі, 3 разбітыя гарматы і 6 батальённых мінамётаў. У сваю чаргу, партызаны падчас гераічнай абароны зоны панеслі значныя страты. Сярод амаль палутары тысяч байцоў, якія загінулі ў баях, былі камандзіры і камісары брыгад А.Ф. Данукалаў, П.М. Раманаў, Дз.Ц. Караленка, В.В. Гіль-Радзівонаў, І.Ф. Каранеўскі, В.С. Свірыдаў, Н.Г. Жыжоў, член аперацыйнай групы капітан І.І. Зіненка, а таксама камандзіры, камісары, начальнікі штабоў многіх атрадаў. Варта адзначыць, што арганізацыйная структура смаленскіх і некаторых беларускіх партызанскіх фарміраванняў падчас выхаду з блакады была парушана. Асноўныя сілы гэтых расійскіх партызанскіх фарміраванняў у ноч з 4 на 5 мая прарваліся ў Барысаўска-Бягомльскую зону. Разам з партызанамі з блакады выйшлі, па розных падліках, ад 10 да 15 тыс. мясцовых жыхароў [3, с. 501; 4, с. 142; 7, л. 17; 11, л. 99–105; 12, л. 43].

Прыкладна адначасова з маштабным наступленнем на Полацка-Лепельскую зону акупацыйнае камандаванне распачало карную аперацыю на паўночным захадзе Віцебскай вобласці, дзе дыслацыраваліся партызанскія фарміраванні, якія не паспелі выйсці за лінію фронту ў канцы 1943 – студзені 1944 г. з тэрыторыі Брацкага партызанскага краю. У пачатку красавіка 1944 г. каля вёскі Аксёнава Гара Асвейскага раёна знаходзіліся партызанскія падраздзяленні 1-й і 2-й Дрысенскіх, Асвейскай брыгад (камандзіры А.І. Грыгор’еў, І.М. Кухарэнка, М.М. Кузьмін), некалькіх калінінскіх брыгад, а таксама армейскія спецгрупы. У выніку некалькіх дзён баёў 30-тысячнай групіроўцы праціўніка ўдалося акружыць партызанскія сілы. Улічваючы крытычную сітуацыю, у экстраным парадку скліканая нарада камандзіраў партызанскіх брыгад і спецгруп прыняла рашэнне прарываць блакаду. Сфарміраваная ў адпаведнасці з распараджэннем нарады ўдарная група прабіла баявыя парадкі карнікаў, што дазволіла частцы партызан выйсці з акружэння і перамясціцца ў Беразноўска-Бягомльскую балоты. 1-я Дрысенская брыгада, якая знаходзілася падчас карнай экспедыцыі каля вёскі Шчунь Асвейскага раёна, выходзіла з акружэння разам з 11-й Калінінскай брыгадай (камандзір С.Д. Буторын). У ноч на 9 красавіка 1944 г. партызаны разбілі засаду на дарозе Ігнатава – Такуны і прабіліся на поўнач у напрамку Себежа [13, с. 678–679, 14, л. 125; 15, с. 295–297].

Маштабныя карныя аперацыі супраць партызан не спыняліся да пачатку летняга 1944 г. генеральнага наступлення Чырвонай арміі на беларускім напрамку. Так, у канцы мая 1944 г. праціўнік сіламі 25 тыс. карнікаў акружыў паміж райцэнтрамі Міёры і Шаркаўшчына брыгады 4-ю Беларускаю (камандзір М.І. Ермак), імя М.І. Калініна (камандзір Ф.Н. Гаўрыленка), «Кастрычнік» (камандзір Ф.К. Юрчанка) і М.А. Сакмаркіна, атрады 2-й Ушачкай брыгады (камандзір М.В. Уткін), тры атрады брыгады імя С.М. Кароткіна, а таксама 2-гі атрад 16-й

Смаленскай брыгады і 2-гі батальён палка І.Ф. Садчыкава. Спробы смаленскіх партызан асобна выйсці з акружэння ў раёне вёсак Пагост Стары і Пагост Новы не ўдаліся. Раніцай 1 чэрвеня пачаліся цяжкія баі з пераўзыходзячымі сіламі праціўніка. Дзеяннямі смаленскіх партызан кіраваў камандзір 16-й брыгады І.Р. Шлапакоў, які прыбыў напярэдадні з Цэнтра на самалёце са зброяй і боепрыпасамі для партызан. У сувязі са складанай сітуацыяй было вырашана, што беларускія і смаленскія партызаны будуць разам прарываць блакаду. План выхаду з акружэння быў распрацаваны на нарадзе камандзіраў брыгад і атрадаў пасля атрымання інфармацыі з БШПР і правядзення разведкі ўласнымі сіламі. Каардынацыя дзеяннямі партызан падчас прарыву блакады была ўскладзена на І.Р. Шлапакова. Для выхаду з акружэння беларускімі і смаленскімі партызанскімі фарміраваннямі была створана ўдарная група колькасцю 300 байцоў, якія мелі на ўзбраенні кулямёты і аўтаматы. Падраздзяленне прарыву пад кіраўніцтвам начальніка штаба 2-га атрада 16-й Смаленскай брыгады, лейтэнанта У.С. Хмялькова вечарам 2 чэрвеня 1944 г. у выніку паўтарагадзіннага бою прабіла тры лініі абароны карнікаў. Паміж вёскамі Дзянісава і Канахі выйшлі з акружэння ўсе партызанскія сілы, за выключэннем двух падраздзяленняў 4-й Беларускай брыгады і часткі брыгады «Кастрычнік» [11, л. 108, 171; 12, л. 28–31; 13, с. 150].

Адной з найбуйнейшых партызанскіх зон была Барысаўска-Бягомльская. У яе склад па стане на май 1944 г. уваходзілі поўнасюці часткова 10 раёнаў Мінскай, Віцебскай і Вілейскай абласцей. Тэрыторыю зоны абаранялі 11 партызанскіх брыгад, спецпадраздзяленні РСЧА і НКДБ СССР агульнай колькасцю да 12 тыс. чалавек. Партызанскія фарміраванні ўтрымлівалі пад кантролем шэраг транспартных камунікацый, якія праходзілі праз партызанскі край і такім чынам зрываў забеспячэнне франтавых групіровак вермахта жывой сілай, тэхнікай, боепрыпасамі і харчамі. У першай дэкадзе мая 1944 г. у Барысаўска-Бягомльскую зону з Полацка-Лепельскай перабраўся пяць беларускіх брыгад, сібірскія атрады, полк І.Ф. Садчыкава без аднаго батальёна і пяць падраздзяленняў 16-й Смаленскай брыгады [5, л. 75 13, с. 131–132; 16, л. 74].

Улічваючы небяспеку для сваіх вузлоў абароны ў раёне Орша – Багушэўск – Віцебск, гітлераўскае камандаванне 22 мая 1944 г. разгарнула маштабную карную аперацыю пад кодавай назвай «Баклан» супраць Барысаўска-Бягомльскай і Сянно-Аршанскай зон з мэтай адцягнення беларускія і смаленскія партызанскія фарміраванні, а таксама маскоўскія спецгрупы, у тым ліку М.М. Багатырова, Ф.Ф. Азміцеля, Б.Л. Галушкіна, у раён балота каля возера Палік, каб заблакіраваць і затым іх знішчыць. Для выканання гэтай задачы праціўнік прыцягнуў буйныя сілы пяхоты з вялікай колькасцю аўтаматычнай зброі пры падтрымцы артылерыі і мінамётаў. Агульнае кіраванне абарончымі баямі партызан ажыццяўляў сакратар Мінскага падпольнага абкама КП(б)Б, камандзір партызанскага злучэння Барысаўска-Бягомльскай зоны Р.Н. Мачульскі. Нягледзячы на гераізм і стойкасць народных месціўцаў карнай групіроўкі ўдалося акружыць партызанскія брыгады і спецпадраздзяленні. Каб не дапусціць выхаду партызан ва ўсходнім і заходнім напрамках, акупанты на 8 чэрвеня стварылі на дарозе Лепель – Барысаў суцэльную лінію абароны і значна ўзмацнілі ахову дарогі Лепель – Беразіно – Докшыцы. Наступленне карнікаў падтрымлівалася масавымі налётамі авіяцыі на вузлы супраціўлення партызан. У сувязі з рэзкім пагаршэннем становішча народных месціўцаў камандаванне злучэннем прыняло рашэнне на прарыву пазіцыі праціўніка. Маршруты і баявыя парадкі партызан па выхадзе з акружэння, а таксама фарміраванне ўдарных груп ажыццяўлялася на нарадах камандзіраў брыгад, атрадаў, спецгруп. Асноўным партызанскім сілам (18–20 брыгад) у перыяд з 12 па 15 чэрвеня 1944 г. удалося прабіцца праз дарогу Лепель – Беразіно. Разам з беларускімі партызанскімі фарміраваннямі ў тыл групіроўкі праціўніка выйшлі 16-я Смаленская брыгада і Смаленскі полк І.Ф. Садчыкава. У выключна цяжкім становішчы апынуліся сібірскія атрады імя С.Г. Лазо і «Сібірак» з брыгады імя УЛКСМ. У ноч з 13 на 14 чэрвеня 1944 г. брыгады імя УЛКСМ і «Дубава» сканцэнтраваліся каля вёскі Убарок Барысаўскага раёна. З іх складу для прарыву была сфарміравана група колькасцю 300 чалавек, узброеных аўтаматамі і кулямётамі. Прарыву трохэшаланіраванай абароны ворага быў здзейснены каля вёскі Макаўе Барысаўскага раёна. Падчас выхаду з блакады партызаны пераадолелі каля шасці кіламетраў па адкрытай мясцовасці. Агульнае кіраванне прарывам партызанскіх брыгад, спецатрадаў і груп у раёне Холмаўка – Макаўе ажыццяўляў член Вілейскага абкама КП(б)Б П.А. Жуковіч, які загінуў падчас атакі. У баях каля вёскі Макаўе геройскі загінулі камандзіры маскоўскіх спецпадраздзяленняў: армейскага – М.М. Багатыроў, а таксама чэкісцкіх – Ф.Ф. Азміцель і Б.Л. Галушкін, якія былі ўдастоены звання Героя Савецкага Саюза (пасмяротна) [4, с. 146–147; 6, л. 255; 13, с. 544–545; 16, л. 102].

Падчас аперацыйнай паўзы на беларускім напрамку савецка-германскага фронту карная аперацыя была разгорнута супраць партызан на поўдні Мінскай вобласці. Галоўным аб'ектам удару гітлераўцаў у канцы мая 1944 г. сталі фарміраванні народных месціўцаў, якія дзейнічалі паміж чыгуначнай магістраллю Мінск – Бабруйск і шашой Мінск – Слуцк. Резервовыя і знятыя з фронту нямецкія войскі разгарнулі наступ з больш чым 10-ці гарнізонаў. Карнікі заблакіравалі дарогі танкамі, шырока выкарыстоўвалі ўдары з паветра і артылерыйскія абстрэлы па пазіцыях партызан. У пачатку чэрвеня 1944 г. у акружэнні апынуліся некалькі падпольных камітэтаў КП(б)Б і ЛКСМБ, шэсць мясцовых брыгад, спецатрад НКДБ СССР «Мясцовыя» (камандзір С.А. Ваўпшасаў). Маскоўскае спецпадраздзяленне і беларуская брыгада пад камандаваннем А.М. Каляды ўзаемадзейнічалі пры адбіцці атак немцаў з заходняга напрамку. У выніку агульнага наступу ворагу ўдалося перакрыць партызанскім фарміраванням усе шляхі для адыходу. На скліканай Мінскім падпольным гаркамам КП(б)Б нарадзе каманднага складу партызанскіх фарміраванняў было прынята рашэнне аб выхадзе з акружэння па розных напрамках. У склад адной з груп прарыву ўвайшоў маскоўскі спецатрад С.А. Ваўпшасава, брыгады «Беларусь» і 2-я Мінская, Мінскі падпольны гаркам КП(б)Б і некалькі падпольных райкамаў партыі і камсамолу Мінскай вобласці. Для кіравання

часовым злучэннем быў сфарміраваны штаб на чале з С.А. Ваўпшасавым. 6 чэрвеня 1944 г. ударная група партызан у складзе аўтаматчыкаў з атрада НКДБ СССР і байцоў з мясцовых падраздзяленняў атакавала баявыя парадкі праціўніка і забяспечыла выхад групіроўкі ў Асіповіцкі раён. Каб адарвацца ад праціўніка, партызаны фарсіравалі Пціч, пераадолелі цяжкапраходныя балоты, а затым вярнуліся ў раён сваёй ранейшай дыслакацыі [4, с. 148–149; 17, с. 445–446, 449–453].

Важным напрамкам сумесных дзеянняў партызан Беларусі і суседніх савецкіх рэспублік вясной – летам 1944 г. былі напады на варажыя гарнізоны. Удары па гэтых тылавых аб'ектах нямецкай групы армій «Цэнтр» мелі месца ў многіх рэгіёнах Беларусі. Больш за 16 апорных пунктаў праціўніка былі разгромлены ў маі – чэрвені 1944 г. падчас прарываў беларускімі і расійскімі партызанамі блокады гітлераўскіх карных аперацый. Так, у пачатку мая 1944 г. ударныя групы, якія складаліся з беларускіх брыгад, смаленскіх і сібірскіх партызанскіх фарміраванняў, выбілі ворага з гарнізонаў у населеных пунктах Баяры, Бондары, Ліпейкі, Піскунова, Каменка, Слабада, Паперына, Зуі, Новае Сяло і забяспечылі выхад з акружэння асноўных партызанскіх сіл і мясцовага насельніцтва [3, с. 140; 6, л. 252–253; 13, с. 501–504; 19, с. 267, 272, 287; 20, л. 402; 7, л. 17].

Пры выхадзе з блакіраванай Барысаўска-Бягомльскай зоны 12–15 чэрвеня 1944 г. ударныя групы беларускіх і сібірскіх партызан, маскоўскіх спецгруп М.М. Багатырова, Б.А. Галушкіна, Ф.Ф. Азміцеля пры штурме пазіцый немцаў каля вёсак Макаўё і Холмаўка Барысаўскага раёна разграмілі шэсць гарнізонаў, дзе размяшчаліся карныя падраздзяленні. На поўдні Мінскай вобласці беларускія партызанскія брыгады і маскоўскі чэкісцкі атрад С.А. Ваўпшасава 9 чэрвеня 1944 г. пры прарыве блокады разбілі нямецкі гарнізон у вёсцы Лавы Старадарожскага раёна [13, с. 501–505; 17, с. 453].

У перыяд часовага зацішша на савецка-германскім фронце некалькі паспяховых аперацый супраць нямецка-паліцэйскіх гарнізонаў правялі беларускія народныя месціўцы ва ўзаемадзеянні з расійскімі, украінскімі і літоўскімі партызанскімі фарміраваннямі на тэрыторыі Заходняй Беларусі. У выніку разгрому брыгадай П.І. Гулевіча і маскоўскім атрадам НКДБ СССР (камандзір А.П. Шастакоў) моцнага апорнага пункта ў мястэчку Камень Івянецкага раёна немцы былі вымушаны згарнуць паліцэйскія ўчасткі ў вёсках і ўзмацняць свой гарнізон у Івянцы за кошт франтавых падраздзяленняў. Брыгады «Спартак», імя К.Я. Варашылава, імя Ленінскага камсамола, асобны атрад «Баец» разам з літоўскімі партызанскімі фарміраваннямі «Жальгірыс», «Вільнюс», імя К. Каліноўскага, імя А. Міцкевіча, «Бічуляй» у красавіку – маі 1944 г. нападлі на апорныя пункты праціўніка ў Вілейскай вобласці. Партызаны 8-й брыгады (камандзір С.Г. Жунін) у выніку ўдала праведзенай аперацыі супраць акупантаў у вёсцы Клятняя Пінскага раёна аказалі дапамогу 1-й Украінскай дывізіі імя С.А. Каўпака. Камандзір злучэння П.П. Вяршыгара накіраваў 5 красавіка 1944 г. ліст С.Г. Жуніну з просьбай аб'явіць падзяку кавалерыскаму эскадрону, які вызначыўся ў баі [4, с. 115; 20, с. 225–226; 21, с. 106–107].

Напярэдані ў час правядзення аперацыі «Баграціён» галоўныя намаганні партызан Беларусі былі скіраваны на ўдары па камунікацыйных праціўніка, якія выкарыстоўваліся для забеспячэння яго франтавых часцей. Пры выкананні задач трэцяга этапу «рэйкавай вайны», які пачаўся ў ноч на 20 чэрвеня 1944 г., мясцовыя атрады і брыгады сумесна дзейнічалі са смаленскімі і сібірскімі партызанскімі фарміраваннямі ў розных рэгіёнах рэспублікі. Пасля скаардынаваных атак 20 чэрвеня 1944 г. падраздзяленні Смаленскага палка «13» і беларускія партызаны ліквідавалі ахову на лініі чыгункі Крупкі – Орша і падарвалі каля двух кіламетраў рэек. Усе падраздзяленні брыгады «Уперад» (камандзір Б.А. Булат), у склад якой уваходзілі сібірскія атрады «Сібірак» і «Бальшавік», 20 чэрвеня 1944 г. прынялі ўдзел у падрыве чыгуначных рэек на тэрыторыі Баранавіцкай вобласці. На працягу 26 чэрвеня 1944 г. батальёны палка І.Ф. Садчыкава на ўчастку Будслаў – Крывічы пры ўдзеле мясцовых партызан падарвалі 1170 рэек, забілі і паранілі 10 нямецкіх салдат і афіцэраў. За 25–28 чэрвеня 1944 г. атрады 1-й Смаленскай брыгады і беларускія партызанскія падраздзяленні ў раёне Лепеля разам нападлі на калоны праціўніка, што адступалі на захад. 28 чэрвеня 16-я Смаленская брыгада разам з мясцовымі партызанамі на чыгуначнай лініі Маладзечна – Вільнюс падарвала рамонтны цягнік, разбіла паравоз і шэсць платформаў [13, с. 462, 493–494, 661].

Эфектыўна ўзаемадзейнічалі на камунікацыйных ворага беларускія, літоўскія і латышскія партызаны. Аб'ектамі скаардынаваных удараў былі транспартныя лініі на паўночным захадзе Беларусі і памежных раёнах Літвы і Латвіі. Сумесна з брыгадай «Спартак» літоўскія партызанскія фарміраванні ўдзельнічалі ў «рэйкавай вайне». У выніку сумеснай аперацыі чыгуначная лінія Паставы – Варапаева была выведзена з эксплуатацыі і не дзейнічала да прыходу ў рэгіён Чырвонай арміі. Асабліва паспяхова дзейнічала на камунікацыйных літоўская партызанская група Б. Брачасы. Падчас летняга наступлення савецкіх войск Беларусі і літоўскія партызаны вывелі з эксплуатацыі ўчасткі на чыгунках Вільнюс – Даўгаўпілс, Вільнюс – Мінск, Вільнюс – Гродна, што істотна перашкаджала падвозу жывой сілы і тэхнікі ворага франтавым часцям. У выніку сумесных удараў латышскай брыгады В.П. Самсона, беларускіх і пскоўскіх партызан была разбіта чыгуначная ветка Абрэне – Апочка, спецыяльна пабудаваная акупантамі для забеспячэння франтавых часцей. Тым самым была аказана дапамога савецкім воінам, якія наступалі ў раёне Пскова і Вострава [4, с. 363, 366; 18, с. 321].

З мэтай аказання дапамогі наступаючым савецкім часцям падчас аперацыі «Баграціён» партызаны Беларусі і суседніх савецкіх рэспублік сумесна вызвалілі ад германскіх акупантаў населеныя пункты, бралі пад кантроль масты і пераправы. Адна з такіх аперацый была праведзена ў райцэнтры Відзы Вілейскай вобласці. У ноч з 28 на 29 чэрвеня 1944 г. байцы брыгады «Спартак» і літоўскіх атрадаў імя К. Каліноўскага і «Жальгірыс» пад агульным кіраўніцтвам сакратара Паўночнага падпольнага абкама КП(б) Літвы М.Ю. Шумаўскага штурмам

авалодалі мястэчкам. Затым да падыходу часцей 6-й гвардзейскай арміі партызаны на працягу некалькі дзён утрымлівалі райцэнтр, адбіваючы атакі германскіх акупантаў. У пачатку ліпеня 1944 г. 16-я Смаленская брыгада і асобны атрад С.Р. Суслава вызвалілі райцэнтр Свір і пасёлак Дабраўляны і ўстанавілі кантроль над шашой Полацк – Вільнюс, што мела важнае значэнне для наступлення часцей Чырвонай арміі ў рэгіёне. У адным са сваіх апошніх баёў 1 ліпеня брыгада імя УЛКСМ у складзе беларускіх і сібірскіх партызан удзельнічала ў вызваленні населенага пункта Краснае Вілейскай вобласці. На тэрыторыі Баранавіцкай вобласці 1-я Украінская дывізія імя С.А. Каўпака падчас свайго нёманскага рэйда пры дапамозе беларускіх партызан вызваліла райцэнтр Масты, дзе папярэдзіла падрыў 186-мятровага маста праз Нёман, разграміла гарнізон у мястэчку Турэц Мірскага раёна, заняла населены пункт Савоні Стаўбцоўскага раёна [3, с. 122; 4, с. 359, 363; 6, л. 257–258; 13, с. 665; 21, с. 107].

Заклучэнне. Падчас аператыўнай паўзы на савецка-германскім фронце, якая працягвалася з сярэдзіны красавіка 1944 г. да пачатку беларускай стратэгічнай наступальнай аперацыі «Баграціён», у розных рэгіёнах Беларусі і за яе межамі мела месца баявое ўзаемадзеянне партызан Беларусі і суседніх савецкіх рэспублік. Асноўным відам сумесных дзеянняў у гэты час было змаганне супраць карных акцый, у тым ліку шасці буйных аперацый, якія праводзіліся пры непасрэдным удзеле франтавых часцей з прымяненнем авіяцыі, танкаў і артылерыі. Сваімі ўдарамі па транспартных камунікацыях ворага, у тым ліку і падчас трэцяга этапу «рэйкавай вайны», народныя мсціўцы Беларусі і суседніх савецкіх рэспублік істотна падрывалі магчымасці германскага камандавання па забеспячэнні сваіх частей на фронце тэхнікай, боепрыпасамі і жывой сілай. За тры месяцы беларускія, расійскія, украінскія і літоўскія партызаны разам разграмілі дзясяткі гарнізонаў праціўніка, што зніжала тэрыторыю ўплыву акупацыйнай адміністрацыі. У час правядзення аперацыі «Баграціён» партызанамі сумесна былі вызвалены больш за 10 райцэнтраў і мястэчак. Баявое ўзаемадзеянне савецкіх партызан у тыле нямецкай групы армій «Цэнтр» выступала як важны фактар дапамогі Чырвонай арміі напярэдадні і ў час правядзення аперацыі «Баграціён».

ЛІТАРАТУРА

1. Великая Отечественная война 1941–1945 годов. В 12 т. Т. 4. Освобождение СССР. 1944 год. – М: Кучково Поле, 2012. – 864 с.
2. История Второй мировой войны 1939–1945. В 12 т. Т. 8. – М: Воениздат, 1977. – 535 с.
3. Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941–1945: энцыкл. – Мінск: БелСЭ, 1990. – 680 с.
4. Всенародная борьба в Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны. В 3 т. – Т. 3. – 1985. – 531 с.
5. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ) – Ф. 1450. Воп. 2. Спр. 920.
6. НАРБ. – Ф. 1450. Воп. 4. Спр. 20.
7. НАРБ. – Ф. 1450. Воп. 4. Спр. 63.
8. НАРБ. – Ф. 1450. Воп. 1. Спр. 12.
9. Памяць: Лепел. р-н: гіст.-дак. хронікі гарадоў і р-наў Беларусі. – Мінск: Беларусь, 1999. – 639 с.
10. НАРБ. – Ф. 1450. Воп. 4. Спр. 17. Т. 2.
11. НАРБ. – Ф. 1450. Воп. 4. Спр. 61.
12. НАРБ. – Ф. 1450. Воп. 4. Спр. 62.
13. Всенародное партизанское движение в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 – июль 1944): документы и материалы: в 3 т.– Минск: Беларусь, 1967–1982. – Т. 3. – 1982. – 792 с.
14. НАРБ. – Ф. 1450. Воп. 4. Спр. 31
15. Подвиги народных мстителей : партизанское движение Калининской обл. 1941–1944 гг.: документы и материалы. – М.: Моск. рабочий, 1966. – 399 с.
16. НАРБ. – Ф. 1450. Воп. 4. Спр. 365
17. Ваупшасов С.А. На тревожных перекрестках: записки чекиста. – 3-е изд. – М. : Политиздат, 1988. – 508 с.
18. Климов И., Граков Н. Партизаны Вилейщины. – 2-е изд., доп. и перераб. – Минск: Беларусь, 1970. – 420 с.
19. Лобанок В.Е. Партизаны принимают бой. – Минск: Беларусь, 1976. – 320 с.
20. Памяць: Валожын. р-н: гіст.-дак. хронікі гарадоў і р-наў Беларусі. – Мінск: Маст. літ., 1996. – 453 с.
21. Филимонов А.А. В едином боевом строю: о совместных действиях русских, белорусских, украинских, литовских, латышских, молдавских партизан. – Минск, 2005. – 126 с.

Паступіў 20.04.2024

БОЕВОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПАРТИЗАН БЕЛАРУСИ И СОСЕДНИХ СОВЕТСКИХ РЕСПУБЛИК НАКАНУНЕ И ВО ВРЕМЯ ОПЕРАЦИИ «БАГРАТИОН» (АПРЕЛЬ – ИЮЛЬ 1944 г.)

канд. ист. наук, доц. А.А. КРИВОРОТ
(Институт истории НАН Беларуси, Минск)

Помещена обобщенная научная информация о взаимодействии партизан Беларуси, России, Украины, Латвии и Литвы в период относительной паузы в активных боевых действиях на белорусском направлении советско-германского фронта и во время проведения Красной армией стратегической наступательной операции «Багратион». Освещена совместная борьба партизан соседних республик в разных регионах Беларуси

против крупных карательных операций с широким привлечением к их проведению немецких фронтовых частей с использованием авиации и артиллерии. Раскрыто участие народных мстителей в операциях против оккупационных гарнизонов на железнодорожных станциях и показаны удары партизанских формирований по опорным пунктам противника при выходе из блокированных карателями территорий. Включены сведения о согласованных действиях партизанских отрядов и бригад на коммуникациях в рамках проведения третьего этапа "рельсовой войны" и при освобождении от немецких войск населенных пунктов республики во время операции "Багратион".

Ключевые слова: блокада, бригада, гарнизон, диверсия, засада, карательная операция, отряд, партизанская зона, транспортные коммуникации.

COMBAT INTERACTION BETWEEN THE PARTIZANS OF BELARUS AND THE NEIGHBORING SOVIET REPUBLICS ON THE EVE AND DURING OPERATION BAGRATION (APRIL – JULY 1944)

A. KRYVAROT

(Institute of History, National Academy of Sciences of Belarus, Minsk)

The article contains generalized scientific information on the interaction of the partisans of Belarus, Russia, Ukraine, Latvia and Lithuania during the relative pause in active hostilities on the Belarusian direction of the Soviet-German front and during the Red Army's strategic offensive operation "Bagration". The joint struggle of the partisans of the neighboring republics in different regions of Belarus against large-scale punitive operations with the broad involvement of German front-line units using aviation and artillery is covered. The participation of the people's avengers in operations against the occupation garrisons at railway stations is revealed and the attacks of partisan formations on enemy strongholds when leaving territories blocked by punitive forces are shown. Information on the coordinated actions of partisan detachments and brigades on communications within the framework of the third stage of the "rail war" and during the liberation of populated areas of the republic from German troops during the "Bagration" operation is included.

Keywords: blockade, brigade, garrison, sabotage, ambush, punitive operation, detachment, partisan zone, transport communications.